

Geogids Heers

*Adellijke landschappen,
heerlijke kastelen,
beeldige kerkinterieurs,*

...

*vierkanthoeven alom,
monumentale schuren,
glooiende akkers,
rijke oogsten,*

...

*charmante komdorpjes,
rust en landelijkheid,*

...

*fruitige hellingen,
groene beekdalen,
weidse panorama's,*

...

wandelen en fietsen!

*Heers,
een open boek
voor cultuur- en
landschapstoeristen*

TOERISTISCH-RECREATIEVE ATLAS

VAN

VLAANDEREN

HASPENGOUW

GEOGIDS

HEERS

- Heers – Veulen – Mettekoven –
 - Gutschoven – Heks –
- Vechmaal – Horpmaal –
- Opheers – Batsheers –
- Rukkelingen-Loon –
- Mechelen-Bovelingen –
 - Klein-Gelmen –

EERSTE DRUK

GEOTOERISME

DR. PIERRE DIRIKEN

Voor wie kopiëren wil!

U vindt deze geogids een waardevol instrument en wenst er kopies van te maken. Bedenk dan eens

- dat deze geogids de vrucht van intense arbeid is; auteur en uitgever hebben er veel tijd en energie ingestoken;
- dat dit werk voor de auteur en uitgever bron van inkomsten is;
- dat kopiëren zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming of overeenkomst onwettig en derhalve strafbaar is.

Foto voorplat:

(Neo)gotische Sint-Martinuskerk van Heers, exponent van het Kastelenlandschap Haspengouw!

Voor de fijne samenwerking, van harte dank aan:

- het college van burgemeester en schepenen van de gemeente Heers,
- het gemeentebestuur en het personeel van de gemeente Heers,
- de heer Jos Vints, secretaris van de gemeente Heers,
- Graaf Ghislain d'Ursel en medewerkers van het landgoed Hex,
- het Provinciaal Gallo-Romeins Museum Tongeren,
- de heer Michel Matheï en 'Heemkunde Groot-Heers',
- de heer Charlie Claesen en 'Natuurpunt De Herk Heers',
- de heer Jozef Schoefs,
- auteur Boudewijn Knevels,
- de parochiale contactpersonen van de Federatie Heers,
- fotograaf Koen De Langhe,
- Marleen Logie, mijn steun en toeverlaat.

De Geogids Heers

is een uitgave van
GEORETO

Rozenstraat 11, 3723 Kortesseem.

Tel. en Fax (011) 37 52 54

info@geogidsen.be – www.geogidsen.be

C.I.P. Koninklijke Bibliotheek Albert I

Geogids Heers/Pierre Diriken

D/2008/6204/1

ISBN 9789075224528

EAN 9789075224528

TEN GELEIDE ...

Omstreeks het midden van de 20ste eeuw, de poort van *Haspengouw*. één van de vele beekjes die doorheen kronkelen, doorliep ik het lager ontleerden knappe meestersogen mij wijk. Mijn middelbare studies deelde te Sint-Truiden, dat zich nu profileert *Haspengouw*. Mijn leraar aardrijkskunde en vogelliefhebber. Hij leerde me voort te tasten met een geografische breedte leidt tot waardering en respect. Bedank Geogids Heers in stilte aan U op.

Te Leuven werd ik licentiaat Aardrijkskunde. In mijn doctoraatsverhandeling misch onder de loep: aan de hand van veldgen en laboratoriumonderzoek reconstrueer *Haspengouwse* natuurlandschap sinds

In 1982 verrijkte ik de Vlaamse woordenboek geotoerisme. In het geotoerisme verandert tot één geheel. In Vlaanderen is dit niveau zijn de posten 'toerisme' en 'schillende mandatarissen die beide veld lopende doelstellingen nastreven. Een recreatiedruk op een historisch gebied. Zulke confrontaties leiden niet zelden

In de visie van het geotoerisme schrijft meer dan vijftig geogidsen. In elke provincie steden en gemeenten wiens erfgoed. Nu Heers erbij komt, is *Haspengouw* de eerste Vlaamse regio die geotoeristische *Haspengouw* ligt me na aan het hart.

Toerisme Limburg heeft sinds kort de tien dele overschreven met het fictieve en lokt met de grote middelen volk en kluizen van de 'moderne streek' Katarakt. Weg met Trudo en Lambrecht Truiden en Lutgardis van Tongeren, abdij van Coolen en ... het kasteel van

TEN GELEIDE ...

Omstreeks het midden van de 20ste eeuw zag ik het levenslicht te Kortesseem, de poort van *Haspengouw*. Aan de oevers van de Winterbeek, één van de vele beekjes die doorheen *Vochtig-Haspengouw* kabbelen en kronkelen, doorliep ik het lager onderwijs. Tijdens schoolwandelingen leerden knappe meestersogen mij vol verwondering naar *Haspengouw* kijken. Mijn middelbare studies deed ik in de schaduw van de Trudotoren te Sint-Truiden, dat zich nu profileert als hét religieus centrum van *Haspengouw*. Mijn leraar aardrijkskunde was Louis Gonnissen, natuur- en vogelliefhebber. Hij leerde me vooral een landschap te bekijken en af te tasten met een geografische breedhoeklen. Zo 'n benaderingswijze leidt tot waardering en respect. Bedankt Louis 'hierboven': ik draag deze Geogids Heers in stilte aan U op.

Te Leuven werd ik licentiaat Aardrijkskunde en doctor in de Wetenschappen. In mijn doctoraatsverhandeling nam ik *Haspengouw* academisch onder de loep: aan de hand van terreinwaarnemingen, boringen en laboratoriumonderzoek reconstrueerde ik de evolutie van het *Haspengouwse* natuurlandschap sinds de laatste ijstijd.

In 1982 verrijkte ik de Vlaamse woordenlijst met een nieuw begrip: het geotoerisme. In het geotoerisme versmelten natuur- en cultuurtoerisme tot één geheel. In Vlaanderen is dit geen evidentie want op bestuurlijk niveau zijn de posten 'toerisme' en 'cultuur' meestal in handen van verschillende mandatarissen die beide willen scoren en niet zelden uiteenlopende doelstellingen nastreven. Een voorbeeld: de nefaste impact van recreatiedruk op een historisch gebouw of een kwetsbaar natuurgebied. Zulke confrontaties leiden niet zelden tot strubbelingen en immobilisme.

In de visie van het geotoerisme schreef en publiceerde ik tot op heden meer dan vijftig geogidsen. In elke Vlaamse provincie zijn er streken, steden en gemeenten wiens erfgoed in een geogids is neergelegd. Nu Heers erbij komt, is *Haspengouw* op enkele witte vlekken na de eerste Vlaamse regio die geotoeristisch volledig in kaart is gebracht. *Haspengouw* ligt me na aan het hart ...

Toerisme Limburg heeft sinds kort de naam *Haspengouw* mediatief en ten dele overschreven met het fictieve begrip 'het land van Katarakt' en lokt met de grote middelen volk om te komen kijken naar de huizen en kluizen van de 'moderne streekheiligen', de acteurs van de Eén-serie Katarakt. Weg met Trudo en Lambertus, weg met Christina van Sint-Truiden en Lutgardis van Tongeren, weg met de burcht van Kolmont, de abdij van Coolen en ... het kasteel van Heers. Weg met *Haspengouw*,

leve Katarakt ... weergalmt het door de fruitbomen.
Met heel *Haspengouw* desnoods maar verdomd niet met den deze ...
want het is niet denkbeeldig de Kataraktgekte leidt tot een 'recreatie-
druk-infarct' dat de authenticiteit van de *Haspengouwse* komdorpjes om
zeep helpt. En dan?

Meerdere auteurs noemen *Haspengouw* het 'Toscane van Vlaanderen'.
Terecht overigens! Zo 'n vergelijking is gebaseerd op inhoud en kwali-
teit, gedurende 20 eeuwen uitgekristaliseerd in een brede waaier van
monumenten en landschappen. In *Haspengouw* komt de cultuur- en
landschapstoerist maximaal aan zijn trekken. Mijn geotoeristische analyse
van Heers, neergelegd in deze geogids, heeft me daar nog meer van
overtuigd.

Haspengouw toeristisch ontwikkelen is een must. Maar als men hierbij
duurzaamheid nastreeft dan dient dit te gebeuren met kennis van zaken,
vanuit de speerpunten van de regio zelf: zijn groots verleden, zijn monu-
mentaal erfgoed, zijn bucolische landschappen, zijn gedreven en gastvrije
mensen.

Pierre Diriken,
dr. geografische wetenschappen.

VOORWOORD

Heers, de 'pit' van Haspengouw, met
van Vlaanderen. Het kon niet anders
Heers een Geogids zou realiseren.

Het is voor de bezoekers van onze
wanneer zij vernemen welke rijke ge-
speeld. De vele kastelen en vierkan-
rijk historisch verleden. Het kasteel
de prins-bisschop van Luik, terwijl h-
belangrijke rol speelde in onze samen-
eeuw.

Ons landschap wordt gekenmerkt
vergezichten. Dat dit landschap nu
beschreven wordt in deze handige
meerwaarde voor diegenen die Heers

Natuurlijk is onze gemeente alleen
rust en de natuur, om een heerlijke
met vrienden te komen fietsen, maar
tergrondinformatie krijgt over ons
bezienswaardigheden, zal hij gauw
van de mooiste plekken van Vlaanderen

Ook de makers van de televisiereek
Heers ontdekt, zodat zij van Heers
Ongetwijfeld zullen vele nieuwe be-
opzoeken naar aanleiding van de m-
Katarakt. Met deze Geogids willen
een onvergetelijke ervaring te maken

Onze gemeente heeft niet gekozen
maar voor de geïnteresseerde bezo-
vlak van ontspanning, maar ook op
risch erfgoed op de eerste plaats z-

Dat deze Geogids, waarvoor wij de
nodiging moge zijn voor een aang-

2.4. HET KASTEEL VAN VEULEN

EEN RIANT BUITENVERBLIJF

Het kasteeldomein van Veulen ligt aan de oostelijke rand van het dal van de Heerse- of Veulense Beek. Oorspronkelijk was deze middeleeuwse burcht- en kasteelsite bewoond door inheemse Loonse landadel. Tijdens het ancien régime was het eigendom van het invloedrijk Luiks geslacht de Mercy d'Argenteau. Gezien hun hoge militaire en diplomatieke functies in het prinsbisdom Luik en het Oostenrijks keizerrijk had het kasteel van Veulen voor deze hoge pieten de functie van buitenverblijf. De kern van het huidige gebouwenbestand dateert uit de 17de en 18de eeuw. De hoeve die samen met het 'herenverblijf' één gesloten vierzijdig complex vormt, en het ruime park verwierven hun huidige uitzicht tijdens de 19de en 20ste eeuw toen het domein eigendom van de familie de Donnea was. Na de aankoop in 2001 heeft de nieuwe eigenaar de gebouwen en de tuinen grondig opgefrist. Het kasteeldomein van Veulen is privaat bezit en derhalve niet toegankelijk.

KASTEELHEREN DEFILEREN

– De oudste families en geslachten die de Loonse burcht- en kasteelsite Veulen bewoonden waren **van Gutschoven, de Merode** en **de Berlo**. Hun bijdrage aan de historie van Veulen is vooral bekend uit archivalische bronnen en geschreven documenten. Het huidige kasteeldomein vervierf zijn cultuurhistorische invulling dankzij de invloedrijke Luikse families d'Argenteau en de Donnea.

– De familie **d'Argenteau** erfde het kasteeldomein in 1599 na de dood van Jean de Berlo, echtgenoot van **Marie d'Argenteau**. Laatstgenoemde drukte haar kunstzinnige stempel op de aankleding van het kerkinterieur (p.

30). Het eerste familielid dat er effectief woonde was **Floris d'Argenteau**, heer van Momalle en Ridderherck. Zijn zoon **Jean François d'Argenteau** die hem in 1637 opvolgde, was bevelhebber van de Loonse militie tijdens de Luikse troebelen van 1649; hij werd later door tegenstanders vermoord.

Kasteelheer in de tweede helft van de 17de eeuw was **Robert Ernest d'Argenteau**, commissaris-generaal van militaire zaken in het prinsbisdom Luik. Bij zijn dood in 1690 erfde zijn achterneef **Florimond Claude de Mercy** (1666-1734) de heerlijkheid Veulen. Florimond was veldmaarschalk in het Oostenrijkse leger en had weinig oog noch tijd voor Veulen. Daarom verkocht hij in 1712, zeer tegen de zin van de familie d'Argenteau, de heerlijkheid Veulen aan Philippe Balthasar, baron de Villers. Via een omweg kwam Veulen in 1735 opnieuw in handen van de familie d'Argenteau. De nieuwe eigenaar was **Antoine Ignace Charles Auguste d'Argenteau** (1692-1767), een adoptiefzoon van de hoger genoemde Florimond Claude de Mercy. Hijzelf en zijn erfgenamen verlengden hun familienaam tot de **Mercy d'Argenteau**. Net zoals zijn vader bekleedde ook Antoine Ignace een hoge functie in het Oostenrijkse leger. Hij participeerde aan diverse veldslagen en was o.m. actief in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de woelige periode 1745-48. Wellicht logeerde hij toen enige tijd op zijn kasteel te Veulen want ook hij was gezien zijn drukke agenda meestal uithuizig. Hierin kwam nauwelijks beterschap toen hij in 1767 door zijn enige zoon **Florimond Claude Charles de Mercy d'Argenteau** (1727-94) werd opgevolgd. Aanvankelijk verbleef hij als Oostenrijks diplomaat in Warschau, Turijn en Sint-Petersburg. Van 1774 tot 1790 was hij als gevolmachtigd minister van de Oostenrijkse keizer

werkzaam aan het Franse hof te Parijs. In 1791 werd hij keizerlijk gezant te Brussel en in 1794 participeerde hij in Londen aan de onderhandelingen omtrent de toekomst van de Nederlanden. In 1794 werd zijn neef **François Joseph de Mercy d'Argenteau** de bij testament aangestelde erfgenaam. Ook deze telg was actief op het internationaal politieke en diplomatieke toneel: eerst als ambassadeur van Napoleon aan het Beierse hof, na 1815 als Groot Kamerheer aan het Oranjestad. Met hem verdween, na ruim twee eeuwen, de familie de Mercy d'Argenteau uit Veulen. Naast 'heer van Veulen' prijken op de naamkaartjes van de familie de Mercy d'Argenteau ook de titels heer (achteraf baron) van Sterpignies, Braives, Ciplet, Momalle, Noville, Ridderherck en burggraaf van Loon. Tijdens hun afwezigheid lieten ze hun Veulense goederen beheren door de plaatselijke notarisfamilie Claes.

Het kasteel van Veulen: 'met dan

werkzaam aan het Franse hof te Parijs. In 1791 werd hij keizerlijk gezant te Brussel en in 1794 participeerde hij in Londen aan de onderhandelingen omtrent de toekomst van de Nederlanden. In 1794 werd zijn neef *François Joseph de Mercy d'Argenteau* de bij testament aangestelde erfgenaam. Ook deze telg was actief op het internationaal politieke en diplomatieke toneel: eerst als ambassadeur van Napoleon aan het Beierse hof, na 1815 als Groot Kamerheer aan het Oranjarahof. Met hem verdween, na ruim twee eeuwen, de familie de Mercy d'Argenteau uit Veulen. Naast 'heer van Veulen' prijken op de naamkaartjes van de familie de Mercy d'Argenteau ook de titels heer (achteraf baron) van Sterpignies, Braives, Ciplet, Momalle, Noville, Ridderherck en burggraaf van Loon. Tijdens hun afwezigheid lieten ze hun Veulense goederen beheren door de plaatselijke notarisfamilie Claes.

In 1809 verkocht *François Joseph de Mercy d'Argenteau* het kasteel van Veulen aan de Luikse familie de Donnea.

– De broers *Joseph André de Donnea* (1772-1836) en *Charles de Donnea* (1776-1857) waren actief in de Luikse staal- en metaalindustrie en in die hoedanigheid uiterst kapitaalkrachtige lieden. Bij de dood van Charles de Donnea erfde elk van zijn zes kinderen een kasteel. Zijn zoon *Alexis de Donnea* (1811-1880) nam zijn intrek op het kasteel van Veulen dat hij in feite al vanaf 1836 beheerde. Ridder *Fernand de Donnea* was van 1902 tot 1920 burgemeester van Veulen. Zijn nakomelingen en erfgenamen bewoonden het kasteeldomein van Veulen tot in 2001 toen het aan de huidige eigenaar verkocht werd.

– De relatie tussen de eigenaars/bewoners enerzijds en de cultuurhistorische invulling van het kasteeldomein

Het kasteel van Veulen: 'met dank' aan de Mercy d'Argenteau!

kunnen we als volgt **samenvatten**. De familie de Mercy d'Argenteau legde in de 17-18de eeuw de grondvesten van het huidige kasteel en domein. Omdat ze echter op een veel hoger militair of politiek niveau actief waren, o.a. in de administratie van het prinsbisdom Luik of aan het Oostenrijks hof, verbleven ze slechts sporadisch in hun buitenverblijf te Veulen. Daarom werd het kasteel reeds in de 18de eeuw opgesplitst in twee delen: het herenverblijf (van de familie de Mercy d'Argenteau) en de hoevegebouwen (van de pachters). Elk deel had een afzonderlijke entree. Bij de meeste Haspengouwse kasteelhoeven gebeurde deze tweedeling pas na de Franse Revolutie. De familie de Donnea bouwde in de 19de eeuw en tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw het kasteel en het vooral domein verder uit tot zijn huidige proporties: een residentiële verblijfplaats in een ruim park in landschappelijke stijl.

HET GEBOUWENCOMPLEX

Het kasteel van Veulen ontvouwt zich als een gesloten, vierzijdig complex. Hierin situeert het eigenlijke kasteel zich in de noordoostelijke vleugel en het aanleunend deel van de noordwestelijke vleugel. De overige gebouwen maken deel uit van de kasteelhoeve. Afgaand op de uniformiteit van de gevels in late Maasstijl kwam het huidige complex vermoedelijk tot stand tijdens één bouwcampagne omstreeks 1747 zoals de gevelsteen boven het poortgebouw suggereert. Later werden er weliswaar een aantal verbouwingen en aanpassingen uitgevoerd.

* De **kasteelvleugel** heeft een L-vormig grondplan. De gevels zijn van baksteen, het lijstwerk in Maaskalksteen. De hoofdvleugel is gevat tussen twee hoektorens. Aan de ene kant van de inrijpoort bevindt zich de herenwoning, aan de andere zijde het dienstenverblijf.

- De ruimte boven de classicistische korbboogpoort werd ingericht als huiskapel; het gietijzeren kruis op de dakkapel erboven verwijst ernaar. Op het '1747' gedateerd poortgebouw prijkt het wapenschild van de familie de Mercy d'Argenteau, omringd met een arsenaal militaire attributen zoals een spade, een vlag, een hellebaard, een sabel, een klaroen, een kanon, een lans en een trompet.
- De herenwoning annex hoektoren is negen traveeën lang en twee bouwlagen hoog. De aankleding van de interieurs dateert van omstreeks 1880-90.
- Het dienstenverblijf is drie traveeën lang en behield zijn originele kruisramen. In de zuidelijke hoektoren steekt een gevelsteen uit 1669 met de wapenschilden van Jan François d'Argenteau, gehuwd met Agnes Ernestine de la Rivière, gravin van het naburige kasteel van Heers (p. 19). Deze steen zou afkomstig zijn van de verdwenen watermolen Wijngaerde die als bannmolen aan het kasteel verbonden was.
- In de noordwestelijke vleugel, aansluitend bij de noordelijke hoektoren situeren zich het wagenhuis en een paardenstal.
- In de 19de eeuw privatiseerde men het deel van de binnenkoer aan de zijde van het kasteel door de bouw van een muur en enkele supplementaire dienstgebouwen.

* De **hoevegebouwen** dateren grotendeels uit het eind van de 18de eeuw en 19de eeuw. In de zuidoostelijke vleugel bevinden zich de inrijpoort, een koestel en het pachtershuis. De schuur met drie poorten beneemt de zuidwestelijke vleugel. In de noordwestelijke vleugel bevindt zich de remise.

HET KASTEELPARK

Het tracé van de middeleeuwse slotgracht bleef grotendeels bewaard maar is bij de latere parkaanleg op meerdere

- plaatsen tot vijvers verbreed.
- De globale configuratie van het oostelijk parkdeel, onmiddellijk aansluitend bij het kasteel en toegankelijk vanuit de Kasteelstraat, dateert uit het begin van de 19de eeuw. Men typeert dit deel als een vroeg-landschappelijk park met wandelpaden in achtvorm, een brede oprijt, een antiek bruggetje, rozenperken en een monumentaal bomenbestand met enkele zeldzame exoten, o.a. een vederesdoorn.
- De voormalige moes- en fruittuinen, aansluitend bij de kasteelhoeve, hebben een meer decoratieve invulling gekregen.
- In het noorden en toegankelijk vanuit de Veulenstraat situeert zich een uitgestrekte landschappelijke tuin op gronden die de familie de Donnea in de loop van de 19de eeuw bijkocht. Dit parkdeel werd in het begin van de 20ste eeuw ontworpen door de Brusselse tuinarchitect Emile Edmond Gallopin (1851-1919), die o.m. het

Haspengouwse charmes in het o

plaatsen tot vijvers verbreed.

– De globale configuratie van het oostelijk parkdeel, onmiddellijk aansluitend bij het kasteel en toegankelijk vanuit de Kasteelstraat, dateert uit het begin van de 19de eeuw. Men typeert dit deel als een vroeg-landschappelijk park met wandelpaden in achtvorm, een brede oprit, een antiek bruggetje, rozenperken en een monumentaal bomenbestand met enkele zeldzame exoten, o.a. een vederesdoorn.

– De voormalige moes- en fruittuinen, aansluitend bij de kasteelhoeve, hebben een meer decoratieve invulling gekregen.

– In het noorden en toegankelijk vanuit de Veulenstraat situeert zich een uitgestrekte landschappelijke tuin op gronden die de familie de Donnea in de loop van de 19de eeuw bijkocht. Dit parkdeel werd in het begin van de 20ste eeuw ontworpen door de Brusselse tuinarchitect Emile Edmond Gallopin (1851-1919), die o.m. het

Groenenbergpark te Sint-Pieters-Leeuw (cfr. Geogids Centraal-Pajottenland) aanlegde. Centraal ontvouwt zich een groot open grasveld met enkele solitaire bomen en aan de kruispunten van de wandelpaden, perkjes met immergroene heesters of kleurrijke eenjarige planten. Een dichte randbegroeiing met enkele gerichte doorkijken naar het omliggend agrarisch landschap privatiseert het romantische kasteeldomein.

GRAFKAPEL

De neogotische kapel op de hoek van de Kasteel- en Veulenstraat werd in 1873 i.o. van Alexis de Donnea als grafkapel voor overleden familieleden gebouwd. Er is plaats voor 24 personen. Het familiewapen is aangebracht op de gevelsteen boven het spitsboogvormig portaal. Spitsboogramen en steunberen vervolledigen het neogotisch plaatje.

Haspengouwse charmes in het decor van de Sint-Rochuskapel.